

ОСВІТНІ СИСТЕМИ ТА ІНСТИТУЦІЇ

УДК 377/378:374.7

ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ ДОРΟΣЛИХ В ОСВІТНІЙ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИЦІ США

Оксана Чугай

У статті подано аналіз досліджень освіти дорослих та вивчення процесів, що впливають на здатність дорослих навчатись.

Ключові слова: трансформаційне навчання, теорія множинних інтелектів, пам'ять, дорослий, освіта дорослих у США.

Перехід від індустріальної ери до постіндустріальної, що характеризується новим розподілом робочої сили, змінив життя в усьому світі. Ключовим завданням сучасного суспільства є використання інтелектуального капіталу для пошуку шляхів розв'язання таких проблем, як старіння населення, подорожчання виробництва, бурхливий розвиток технології, міграційні процеси, міжкультурні розбіжності, а також швидке старіння знань [7].

Розв'язання вищезазначених проблем неможливе без всебічного вивчення зарубіжного досвіду.

Аналіз психолого-педагогічної літератури виявив, що проблемі навчання дорослої людини присвячені роботи багатьох науковців. Особливої уваги в контексті нашого дослідження заслуговують роботи таких вітчизняних та зарубіжних учених, як С. Вершловський, М. Громкова, А. Даринський, Ю. Змейов, Ю. Калиновський, В. Кремінь, Н. Нічкало та ін. Проте особливості навчання дорослих в освітній теорії та практиці США не були предметом системного вивчення і спеціального аналізу, що і зумовило вибір теми нашого дослідження.

У США накопичено вагомий досвід освіти дорослих. Отже, його вивчення та осмислення є актуальним і необхідним для сучасного українського освітнього простору.

Метою нашої статті є вивчення та узагальнення особливостей навчання дорослих в освітній теорії та практиці США. Основними завданнями, які стоять перед нашим дослідженням, є аналіз досліджень дорослого періоду життя американськими вченими та вивчення процесів, що впливають на здатність дорослих навчатись.

Створення зрілої, чутливої до потреб культури освіти дорослих є вирішальною при розв'язанні проблем сучасності [7]. Адже різноманітні освітні потреби дорослої людини викликають створення різноманітних освітніх послуг, що враховують тенденції соціально-економічного та соціокультурного розвитку суспільства [4]. Існує безліч стратегічних підходів для досягнення найкращого взаємозв'язку між попитом та пропозицією на підприємствах

сфери послуг, стрімкий розвиток якої став одним із феноменів американської дійсності та перетворив США у країну з найбільш розвиненою сферою послуг у світі [3]. Таким чином, освіта дорослих дає можливість американським громадянам суттєво покращити своє становище на ринку праці.

Дослідники виокремлюють три підсистеми освіти дорослих залежно від соціальної та особистісної значущості освітніх потреб та можливостей їх задоволення: формальну, неформальну та інформальну [4]. Формальна освіта пов'язується перш за все з освітніми закладами різного рівня незалежно від форми власності, а також спеціалізованими програмами, що пропонують технічне та професійне навчання. Інформальна освіта частіше за все трактується як незаплановане, засноване на досвіді, інцидентальне навчання, що відбувається в процесі буденного життя [9]. Сучасні вітчизняні дослідники визначають неформальну освіту як будь-яку освітню діяльність, організовану поза формальною освітою, що доповнює формальну освіту, забезпечуючи те освоєння умінь та навичок, які необхідні для соціально та економічно активного громадянина країни, щоб він зміг інтегруватися в суспільстві на ринку праці. Особливістю неформального навчання є відсутність твердості та уніфікації в постановці цілей навчання. Мета задається самостійно, визначається індивідуально, визначаються також і результати діяльності. Необхідно зазначити, що мета має динамічний характер і може змінюватися відповідно до поточних потреб [1].

У контексті нашого дослідження необхідно зупинитися на визначенні сутності поняття «дорослий», що трактується по-різному. В Північній Америці поняття дорослості як певного періоду життя є відносно новим. Дорослість вважається соціокультурним поняттям, тобто визначення цього поняття залежить від просторових та часових факторів. Офіційне визначення періоду дорослості прив'язується до хронологічного віку, що теж варіюється в межах однієї культури.

Іншим є підхід з точки зору психологічної зрілості та соціальних ролей. Американський учений М. Ноулз (M. S. Knowles) використовує обидва критерії, стверджуючи, що людина вважається дорослою, якщо вона виконує дорослі ролі та сприймає себе як дорослу людину, тобто вважає себе відповідальною за своє власне життя [9]. Р. Патерсон (R. W. Paterson) пропонує таке визначення дорослої людини, що акцентує увагу на інтелектуальному та фізичному розвитку, рисах характеру, смаках, уподобаннях та звичках. Поняття дорослості ґрунтується на припущенні наявності у людини основних якостей зрілості.

Дослідники освіти дорослих приділяють велику увагу поняттям самокерованого та трансформаційного навчання, що є ключовими у розумінні особливостей навчання дорослих.

Існують різні погляди на визначення поняття самокерованого навчання. М. Ноулз стверджував, що цей термін означає процес, під час якого окремі особи здійснюють визначення своїх навчальних потреб, навчальних цілей, необхідних ресурсів для навчання, відповідних навчальних стратегій, та проведення оцінки результатів навчання. Необхідно зазначити, що незалежно від того, як визначається самокероване навчання, воно є найбільш

розповсюдженим шляхом отримання знань дорослими; по-друге, існує нерозривний зв'язок між самокерованим навчанням та самооцінкою; по-третє, інші індивідуальні та соціальні фактори мають вплив на самокероване навчання; нарешті, останнє – ці дослідження дозволили отримати більш цілісне розуміння дорослого, що навчається.

Протягом багатьох років М. Ноулз роз'яснював, розширював, змінював свої ідеї. У своїх останніх роботах він визначив шість основних принципів своєї концепції:

1. Дорослі повинні розуміти, навіщо їм щось учити ще на початку навчання.
2. Дорослі усвідомлюють відповідальність за своє життя, вони здатні здійснювати самокероване навчання.
3. Дорослі починають навчання з набагато більшим досвідом, ніж молоді, що кількісно та якісно відрізняється.
4. Дорослі готові навчатися тому, що їм необхідно знати та використати ці знання для розв'язання повсякденних проблем.
5. На відміну від предметної орієнтації, властивої дітям та молоді, навчання дорослих зорієнтоване на розв'язання життєвих проблем, конкретних завдань.
6. Дорослі мають як зовнішню мотивацію (краща робота, підвищення, збільшення зарплатні тощо), так і внутрішню (бажання підвищити самоповагу, якість життя, відповідальність, задоволення роботою тощо) [6].

Автором теорії трансформаційного навчання є американський дослідник Дж. Мезіров (J. Mezirow). Він та група колег вчительського коледжу Колумбійського університету проводили опитування дорослих слухачів, що вирішили продовжити навчання. Саме тоді Дж. Мезіров використав термін «трансформація» (transformation). Протягом наступних років Дж. Мезіров розробляв «теорію трансформації», метою якої стало пояснити зміст структурованого навчання дорослих та визначити, яким чином змінюється або трансформується структура мислення, коли відбувається інтерпретація досвіду [9].

Наявність власного досвіду є однією з особливостей дорослих. Важливі теоретичні розробки, що поглибили розуміння навчання з досвіду, були проведені такими дослідниками, як Боуд (D. Boud) та Колб (D. Kolb). Модель Боуда, що складається з трьох частин, ґрунтується на припущенні, що андрагоги працюють з різними дорослими слухачами та намагаються допомогти їм навчатися з досвіду. Модель, що складається з попереднього досвіду, досвіду протягом навчання та досвіду після закінчення навчання, фіксує процес навчання з досвіду, а також пропонує шляхи підтримки такого навчання.

Модель Колба становить коло, що складається з чотирьох елементів: (1) набуття нових видів конкретного досвіду (concrete experience); (2) проведення рефлексивного аналізу (reflective observation), що дозволяє інтерпретувати досвід з різних точок зору; (3) формулювання абстрактної концепції, що веде до розробки теорії про досвід та аналіз (abstract conceptualization); (4) активне

експериментування (active experimentation) розроблених теорій з метою розв'язання практичних проблем [9].

Важливе застосування емпіричного навчання або навчання з досвіду відбувається, коли дорослі вирішують отримати вищу освіту та отримують зарахування кредитів за попереднє навчання, незалежно від того, було воно набуто шляхом професійної підготовки на виробництві, або участі у волонтерській діяльності, або якимось іншим шляхом. Дослідники Льюїс та Вільямс (L. Lewis and C. Williams) зазначили три найбільш важливі шляхи застосування емпіричного навчання в контексті вищої освіти: (1) академічні програми на виробництві, що включають практичний досвід, а також навчання без відриву від виробництва та громадська робота; (2) надання кредитів за попереднє навчання; (3) емпіричне навчання, таке як кейс-метод, вибір релевантних моделей поведінки; симуляції та ігри. У багатьох коледжах та університетах США дорослим слухачам надають можливості використати метод емпіричного навчання.

Життєвий досвід дорослого слухача також грає важливу роль у ситуативному пізнанні, ключовою ідеєю якого є те, що контекст є основним поняттям для розуміння процесу навчання дорослого. При такому підході пізнання трактується не тільки як процес, що відбувається у внутрішньому світі дорослого, але й такий, що нерозривно зв'язаний з його оточенням та життєвим досвідом. Дослідники ситуативного пізнання зосереджуються не тільки на самому навчальному процесі, але й на шляхах використання автентичного, близького до реального життя контексту для навчання та переходу від одного контексту до іншого.

Розуміння особливостей розвитку дорослих, а саме розуміння періодів та фаз розвитку, завдань та перехідних періодів допоможе краще усвідомити мотивацію дорослих до навчання, побачити цілісну картину потреб дорослих учнів [9]. Узагальнюючи окремі погляди науковців, період середньої дорослості можна визначити як період розвитку людини, що починається приблизно у віці 35–45 та триває до 60. Для багатьох людей середній вік перш за все пов'язаний зі зменшенням фізичних можливостей та збільшенням відповідальності; усвідомленням обмеженості часу; бажанням передати свій досвід наступному поколінню; досягненням та збереженням задоволення своєю кар'єрою [8].

Вивчення дорослого періоду життя останнім часом стало актуальним, але раніше дослідники не визнавали, що у дорослому віці можливі якісні зміни. Становище змінилося з появою робіт Еріка Еріксона (E. Erikson), що визначив три періоди в дорослому житті – початок дорослого життя (young adulthood), середній вік (middle-age), зрілість (later maturity), – і дав психологічну характеристику кожному з них відповідно до завдань у ці періоди життя [5].

Найбільш відомим дослідником дорослого періоду життя є Даніель Левінсон (D. Levinson), чия книга «Періоди життя людини» («Seasons of a Man's Life») мала величезний вплив на поняття дорослості. Він поділив життя людини на чотири основних періоди, в межах яких Д. Левінсон визначив перехідні періоди – періоди, під час яких відбувається переоцінка цінностей та пристосування до нових обставин життя. Теорія Левінсона має велике

значення – він запропонував конкретну динамічну структуру, що допомагає зрозуміти особливості дорослого періоду життя [5].

За Б. Ньюгартеном (B. Neugarten), саме вплив зовнішніх факторів, таких як історичні та соціальні, є вирішальним у розвитку людини. Кожна культура має свої власні норми – певні правила, що регулюють поведінку у різних ситуаціях. У кожному суспільстві також існує поняття соціального годинника (social clock) – внутрішнього відчуття часу, що підказує людям, чи вони відстають, чи випереджають інших стосовно початку професійного життя, створення сім'ї у певному віці тощо.

Незважаючи на відмінності між різними теоріями досліджень дорослого періоду життя людини, простежуються певні спільні закономірності, які необхідно враховувати. Більшість дослідників виділяють періоди ранньої, середньої та пізньої дорослості. Особливо цінним є визначення перехідних періодів, таких як 30-річний вік та криза середнього віку. Підкреслюється значення родини та роботи, що залишаються однаково важливими протягом усього життя людини, і перехідні періоди часто пов'язані з переоцінкою цих цінностей [5].

Дослідники Тенант та Погсон (M. Tennant and P. Pogson) показали, як самокероване навчання, автономія дорослого учня, використання досвіду в навчальному процесі та роль педагога можуть бути більш зрозумілими, якщо враховувати особливості розвитку дорослих. Питання про те, як процеси, що впливають на здатність навчатися, змінюються упродовж життя, вже давно хвилювали психологів, геронтологів та освітян. Найбільш важливими в контексті навчання дорослих є розумові здібності та пам'ять.

Аналіз наукових праць свідчить про те, що вчені розділились на тих, хто вважає, що розумові здібності знижуються в дорослому віці, загалом залишаються незмінними, знижуються частково, в цілому залишаючись незмінними, або навіть покращуються по деяких показниках. Необхідно зазначити, що такі розбіжності залежать від визначення самих розумових здібностей. Історично інтелект вважався єдиним загальним фактором, що забезпечував виконання широкого кола завдань. Альтернативною точкою зору стало ствердження про неоднорідність інтелекту.

Так, психолог Гарвардського університету Г. Гарднер (H. Gardner) запропонував «теорію множинних інтелектів», за якою існує вербальний, логіко-математичний, візуальний, кінестатичний, міжособистісний, внутрішньо особистісний, музичний та натуралістичний інтелект [9]. Ключовими позиціями цієї теорії є такі положення. По-перше, Г. Гарднер переконаний, що кожна людина має здібності до певної діяльності, але одні володіють універсальними здібностями, а інші – тільки в якійсь вузькій галузі. По-друге, більшість людей може розвивати в собі будь-який тип інтелекту до адекватного рівня компетентності. По-третє, різні типи інтелектів можуть взаємодіяти і впливати на розвиток один одного. І останнє, головне положення – є безліч способів розвитку того чи іншого інтелекту [2]. Безперечно, перегляд традиційних визначень інтелекту має велике значення для пошуку нових шляхів ефективного навчання дорослих.

Пам'ять є таким же важливим фактором, що впливає на здатність

навчатися, як і розумові здібності. Вважається, що процес запам'ятовування складається із трьох фаз: набуття, зберігання та відтворення інформації. Була проведена значна кількість досліджень змін пам'яті упродовж дорослого періоду життя, і зараз не викликає сумніву, що погіршення деяких функцій, пов'язаних із запам'ятовуванням, є частиною нормального процесу старіння. Особливо страждає довготривала пам'ять, пов'язана з набуттям та відтворенням інформації [9].

Дослідження особливостей навчання дорослих в освітній теорії та практиці США дозволяє зробити такі висновки:

1. Освіта дорослих, що поділяється на формальну, неформальну та інформальну, дає можливість американським громадянам суттєво покращити своє становище на ринку праці.

2. Ключовими у розумінні особливостей навчання дорослих є поняття самокерованого, трансформаційного, емпіричного та ситуативного навчання, в основі яких лежить наявність досвіду у дорослих.

3. Важливі теоретичні розробки, що поглибили розуміння навчання з досвіду, представлені такими моделями навчання дорослих, як цикл Боуда та цикл Колба.

4. Погіршення деяких функцій, пов'язаних із запам'ятовуванням, є частиною нормального процесу старіння. Разом із тим інтелектуальні здібності поступово покращуються до початку середнього віку та залишаються незмінними протягом дорослого періоду життя. Згідно з теорією множинних інтелектів, існують різні способи розвитку того чи іншого інтелекту, що відкриває простір для пошуку нових шляхів ефективного навчання дорослих.

Проведене дослідження не вичерпує зазначену проблему. Особливо перспективним може бути подальше вивчення особливостей навчання окремих категорій дорослих у США.

Список використаних джерел:

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник / С. У. Гончаренко. – Рівне : Волинські обереги, 2011. – 552 с.
2. Демченко В. В. Підготовка педагогічних кадрів в обласних інститутах післядипломної освіти до роботи з обдарованими школярами : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.04 / Демченко В'ячеслав Васильович. – К., 2010. – 256 с.
3. Котлер Ф. Основи маркетинга. Краткий курс / Котлер Ф. – М. : Вільямс, 2007. – 647 с.
4. Огієнко О. І. Тенденції розвитку освіти дорослих у скандинавських країнах : монографія / О. І. Огієнко / за ред. Н. Г. Ничкало; АПН України. – Суми : Елада, 2008. – 444 с..
5. Kaplan Paul S. *The Human Odyssey: Life-Span Development* / Kaplan P. S. – NY : West Publishing Company, 1993. – 543 p.
6. Knowles M. S. *The making of an adult educator: An autobiographical journey* / Knowles M. S. – San Francisco : Jossey-Bass, 1989. – Pp. 83–84.
7. Mazurkiewicz Grzegorz. *Adult Educators: an example of the new approach to lifelong learning in Poland* / Mazurkiewicz Grzegorz // *European Journal of Education*. – Vol. 44, No. 2. – 2009. – Part I.
8. Santrock J. W. *Life-Span Development* / Santrock J. W. – The USA : McGraw-Hill College, 1999. – 652 p.
9. *The Profession and Practice of Adult Education* / Sharan Marriam, Ralph Brockett. – San Francisco : Jossey-Bass, 2007. – 375 p.